

njih poslije nostalgичno čeznu za »onim danima«. No, tjedni susreti prijateljskih grupa, posebno mjesečni sastanci — ultreje, svojevrсна su obnova »onih dana« i prilika za oživljavanje žara. Emotivno doživljavanje vjerskih istina potreba je ljudskog bića. Kursiljisti su dužni nastaviti daljnji rast i obogaćvanje. To od njih zahtijeva zauzetost i odgovornost pokreta.

Ovaj pokret u Crkvi, odnosno pokret Crkve, dar je Duha Božjega našem povijesnom trenutku, nama je povjeren.

Stjepan Schmidt

DVADESET GODINA STVARALAČKOGA RAZVOJA EKUMENIZMA

U petom izvještaju Mješovite radne skupine koju čine članovi Ekumenskog vijeća Crkava i Katoličke crkve čitamo ovu duboku misao: »Smisao je ekumenske informacije jednostavno da prikaže što Gospodin Bog čini po ekumenskom gibanju da bi svoj narod priveo do punog jedinstva jedne Crkve.« To, i samo to, smisao je ovoga pokušaja da s obzirom na djelovanje rimskoga Sekretarijata za jedinstvo prikažemo ekumensko zbivanje posljednjih dvadeset godina.

Razmotrit ćemo upravo dvadesetgodišnje razdoblje, jer se u studenome 1984. navršilo dvadeset godina otkako je II. vatikanski sabor odobrio i objavio svoj dekret o ekumenizmu. Čini se da nas i ta prigoda poziva da pokušamo stvoriti neku svrstu bilance ekumenskoga zbivanja nakon onoga važnoga koraka kojim je Katolička crkva službeno ušla u svjetsko ekumensko gibanje. Time smo već naznačili zašto tu bilancu povezujemo neposredno s radom Sekretarijata za jedinstvo. Radi se upravo o tome da ustanovimo kako se kroz dva desetljeća razvio rad započet na II. vatikanskom Saboru. I premda je time vidik bilance donekle sužen, ona ipak pruža široki uvid u ekumensko gibanje nakon Koncila, jer je Sekretarijat za jedinstvo uistinu ušao u doticaj i poveo ekumenske razgovore gotovo sa svim drugim Crkvama i crkvenim zajednicama, odnosno »Svjetskim kršćanskim zajednicama«, kako se danas nazivaju svjetski savezi različitih kršćanskih vjeroispovjesti.

Još jedno upozorenje: kad se govori o radu rimskog Sekretarijata za jedinstvo, obično se misli samo na njegove odnose s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama. Naprotiv, treba imati u vidu da on, osim toga, ima i vrlo veliku zadaću da se brine za ekumenski rad na različitim razinama čitave Katoličke crkve, da nadgleda provođenje u život ekumenskih odluka II. vatikanskoga sabora. A to je vrlo opširna zadaća, jer je *Dekretu o ekumenizmu* Sabor naglasio da se uspostavljanje punog jedinstva tiče *cijele Crkve*, »bilo vjernika bilo pastira« (br. 5). U tom ćemo svjetlu prikazati:

- I. Dijalog s Istočnim crkvama
- II. Dijalog s crkvenim zajednicama koje su u vezi s reformacijom
- III. Dijalog s Ekumenskim vijećem Crkava
- IV. Nastojanje Sekretarijata oko ekumenskoga rada na svim razinama Katoličke crkve.*

1. *Dijalog s Istočnim crkvama*

Ovdje prije svega upozoravamo na jednu posebnu oznaku tog dijaloga. Dok se dijalog s Crkvama i crkvenim zajednicama koje su u vezi s reformacijom često odvija na razini bogoslovaca, dijalog s Istočnim crkvama odvija se na samoj razini Crkve, to jest crkvenoga vodstva. To je jednostavno posljedica činjenice da, kao i Katolička crkva, i te Crkve posjeduju punu sakramentalnu strukturu, to jest sve sakramente, uključujući sakrament svetoga reda i episkopat.

Kad govorimo o »Istočnim crkvama«, treba razlikovati dvije velike skupine: takozvane starodrevne Istočne crkve (katkad se nazivaju i nekalcedonskim Crkvama) i, s druge strane, Pravoslavne crkve bizantinske tradicije.

1. Starodrevne Istočne crkve

Radi se o Crkvama koje nisu poprimile kristološke definicije Kalcedonskoga koncila (451.) i tako su se odijelile od ostaloga kršćanstva. (Poznato je da je taj Koncil pobliže definirao nauku o Utjelovljenju: Krist je druga osoba Presvetoga Trojstva koja egzistira u dvjema naravima, božanskoj i ljudskoj.) Radi se o Armenskoj apostolskoj crkvi u Sovjetskom Savezu, a djelomice i na Bliskom istoku, o Sirsko-pravoslavnoj, Koptsko-pravoslavnoj i Etiopskoj crkvi.

Premda gotovo petnaest stoljeća nismo imali gotovo nikakvih odnosa s tim Crkvama, one su u času sazivanja II. vatikanskog sabora svakako bile spremne poslati svoje promatrače. Dosta brzo nakon Sabora vrhovni glavari većeg dijela tih Crkava — Armenske u Sovjetskom Savezu i one na Bliskom istoku, Sirske i Koptske — službeno su posjetili Svetoga oca. Posjete je u ime Svetog Oca uzvratio predsjednik Sekretarijata za jedinstvo. God. 1981. takav je posjet učinio i patrijarh Etiopske crkve, a 1983. »Katholikos« Sirsko-pravoslavne crkve u Indiji. Neke su Crkve takav posjet dapače i ponovile: god. 1983. »Katholikos« Armenske crkve na Bliskom istoku, dok je 1984. patrijarh Sirsko-pravoslavne Crkve treći put posjetio Vatikan.

Ti su posjeti donijeli jedan važan ekumenski plod. Bogoslovni razgovori tih Crkava, — s jedne strane, s pravoslavnim Crkvama bizantinske tradicije,

---

* Ovdje bismo željeli primijetiti: a) Tijekom našega prikaza nećemo čitatelju pružiti nikakve dokumentacije. Jednostavno upozoravamo da se izvještaji o događajima koje ćemo prikazati i dokumenti o kojima ćemo govoriti mogu naći u *Biltenu Sekretarijata za jedinstvo*, koji, počevši od 1967., izlazi četiri puta godišnje na francuskom i engleskom jeziku.

b) Autor ovoga prikaza već je više puta u ovome časopisu izvještavao o ekumenskoj situaciji: usp. *Obnovljeni život* 26 (1971) 177—181; 27 (1972) 65—69; 28 (1973) 75—80; 29 (1974) 61—68; 30 (1975) 369—375; 33 (1978) 56—68; tamo čitatelj može naći mnoge pojedinosti u koje se u ovome pregledu ne možemo upustiti.

a, s druge, s katoličkim bogoslovcima — pokazale su da dioba nastala nakon Kalcedonskog sabora zapravo nema svoj uzrok u vjerskoj nego u terminološkoj razlici. To je bilo najprije izričito potvrđeno 1971. prilikom prvoga posjeta patrijarha Sirsko-pravoslavne crkve Jaquba III. God. 1973., prilikom posjeta koptskog patrijarha Šenude III., potpisali su Papa Pavao VI. i Patrijarh jednu ispovijest vjere. U njoj je bila uključena i nauka o Utjelovljenju, samo što ta nauka nije bila izražena spornim pojmovima »osoba« i »narav«, nego izrazima upotrijebljenim na Nicejskom Saboru. Kako se vidi, bila je tu primijenjena metoda koju su poznavali i upotrebljavali već i sveti crkveni oci, da se kod bogoslovnih rasprava ne zaustavimo na terminologiji nego nastojimo razumjeti misao svoje braće, makar ona bila izražena jezikom različitim od našega; ako se na taj način ustanovi da naša braća vjeruju u isto što i mi, onda ćemo im ostaviti slobodu da tu svoju vjeru izraze drukčije nego što je mi izražavamo.

Ovo je vrlo važan plod bratskoga razgovora, no time još nisu uklonjene sve razlike koje su među nama nastale u 15 stoljeća odijeljenoga života. Zadaća je daljnjih razgovora da se te razlike — već prema prilikama svake pojedine Crkve — pomalo raščišćavaju.

2. Dijalog s pravoslavnim Crkvama bizantinske tradicije

Radi se o četrnaest autokefalnih ili autonomnih Crkava koje carigradskom patrijarhu priznaju primat časti, a time i inicijativu i predsjedanje kod zajedničkih sastanaka. Za vrijeme pripreme II. vatikanskog sabora te su Crkve počele održavati vlastite svepravoslavne konferencije na kojima je, među ostalim, bilo postavljeno i pitanje odnosa prema Katoličkoj crkvi. Tako je treća svepravoslavna konferencija na Rodosu (studeni 1964.) — koja je održana nekoliko mjeseci nakon glasovitoga susreta pape Pavla VI. s patrijarhom Atenagorom u Jeruzalemu (siječanj 1964.) — donijela ovu odluku: Odnosi s Katoličkom crkvom nisu se još dosta razvili da bi joj se u ime čitava pravoslavlja moglo ponuditi vođenje bogoslovnih razgovora; zato neka, međutim, pojedine Crkve razvijaju te odnose, (ili, kako bi rekao patrijarh Atenagora, njeguju »dijalog ljubavi«); to će biti najbolja priprava za budući bogoslovni dijalog.

U međuvremenu došlo je do izmjene posjeta između Rima i Carigrada: u srpnju 1967. Pavao je VI. posjetio Patrijarha, dok je u listopadu iste godine patrijarh Atenagora uzvratio taj posjet. Dodajem kao nadopunu toj izmjeni međusobnih posjeta da su 1978. Rim i Carigrad odlučili da se ubuduće *svake godine* izmjenjuju slični posjeti: Rim će sudjelovati u svetkovanju svetoga Andrije, zaštitnika Ekumenskoga patrijarhata, a Carigrad će poslati svoju delegaciju u Rim za blagdan svetih Petra i Pavla.

Već vrlo rano nastali su i vrlo živi odnosi i s Ruskom pravoslavnom crkvom. Tu se radilo osobito o razgovorima o *pastoralnoteološkim* problemima, koji su počeli 1967. u Moskvi i održavali se naizmjenice jednom u Rusiji, a jednom izvan nje. Zadnji razgovori, peti po redu, održani su 1980. u Odesi.

Dodajmo još i to da je 1983. patrijarh Antiohijske pravoslavne crkve Ignacije IV. Hazim službeno posjetio Svetu Stolicu.

God. 1975. jedanaest godina nakon spomenute odluke na otoku Rodosu, složile su se pravoslavne Crkve da je sazrela situacija da Ekumenski patrijarhat u ime pravoslavlja ponudi Katoličkoj crkvi bogoslovne razgovore. Ponuda je

bila obznanjena u prosincu u Rimu kod svečane službe Božje u Sikstinskoj kapeli. Kako je poznato, na završetku te službe Božje papa Pavao VI. prišao je predsjedniku delegacije Ekumenskoga patrijarhata, kleknuo i poljubio mu noge, u znak da svoj primat shvaća isključivo kao ponizno služenje. Poslije je carigradski patrijarh Dimitrije I. primijetio: Tim je činom Pavao VI. pošao stopama onih biskupa nerazdijeljene Crkve koji su poniznošću učinili velike stvari u prilog jedinstva.

Katolička je crkva odmah prihvatila ponudu. S obiju strana dale su se pripravne komisije na posao da utvrde teme i metodu razgovora. Pošto je svaka za sebe dovršila taj posao, sastali su se njihovi predstavnici i usporedili obostrane zaključke. Tako je nastao zajednički program dijaloga.

U studenome 1979., prilikom posjeta Svetog Oca Ivana Pavla II. patrijarhu Dimitriju I., obje su se strane složile da bogoslovni dijalog može početi i bila su objavljena imena Velike komisije — 30 članova na svakoj strani. Komisija se sastala potkraj svibnja 1980. Značajno je da se počelo s pola dana zajedničke molitve na otoku Patmosu, otoku Otkrivenja Svetog Ivana, a radovi su se odvijali na otoku Rodosu. Tu je u prvom redu bila utvrđena metoda rada: svaku temu razgovora najprije će obraditi tri male mješovite komisije — s po četiri člana na svakoj strani. Izvještaj tih malih komisija sažet će uži, koordinacijska komisija i taj će sažetak onda biti predložen sudu Velike komisije.

Što se tiče *teme*, spomenuti je program dijaloga predvidio da se počne od onoga što je Crkvama zajedničko, a napose od obostranih »sakramentalnih struktura«; na tom će se temelju onda proučavati postojeće razlike. U tom je smislu na Rodosu izabrana *prva tema*: »Tajna Crkve i sakramenta Euharistije viđena u svjetlu tajne Presvetoga Trojstva«. Nakon što su tri spomenute male komisije obradile tu temu i koordinacioni komitet sažeo njihove izvještaje, sastala se u lipnju 1982. u Münchenu Velika komisija, ispitala sažetak i odobrila prvi zajednički izvještaj koji je iste godine bio objavljen i time predan odgovornima i javnosti.

Na sastanku u Münchenu velika je komisija izabrala i ovu temu razgovora: »Vjera, sakramenti, jedinstvo«. Radilo se konkretno o odnosima između vjere i sakramenata, napose sakramenata kršćanske inicijacije: krštenja, potvrde, Euharistije, te njihove veze s jedinstvom Crkve. Sažetak studija malih komisija bio je predmet rada Velike komisije koja se 1984. sastala na otoku Kreti. Tu je komisija naišla na neke teškoće koje, među ostalim, zbog nedostatka vremena nije uspjela definitivno raščistiti. O čemu se radilo? Poznato je da u pogledu sakramenata inicijacije među Istokom i Zapadom postoje razlike u postupku: na Istoku se sakrament svete potvrde i pričesti daje već pri krštenju, dok se na Zapadu, kad se radi o djeci, sveta pričest ne daje pri krštenju nego tek nekoliko godina poslije, a sveta potvrda tek nekoliko godina nakon prve pričesti. Velika je komisija zadužila koordinacijski komitet da traži rješenje toga pitanja. Svakako, dijalog se nastavlja. Komisija je odmah izabrala *temu za daljnje razgovore*: »Sakrament svetog reda u okviru sakramentalne strukture Crkve i napose značenje apostolskog nasljedstva (sukcesije) za posvećenje i jedinstvo Božjega naroda«.

II. Dijalog s Crkvenim zajednicama koje su u vezi s reformacijom

Ovdje načelno slijedimo kronološki red kojim su pojedini razgovori počeli.

1. Dijalog sa Svjetskim luteranskim savezom (SLS)

Na sjednici koja je održana 1963. u Helsinkiju Izvršni komitet SLS toliko je bio zadovoljan izvještajem svojih promatrača na II. vatikanskom saboru da je Katoličkoj crkvi odmah ponudio dijalog. Promotrivši stvar izbliza, obje su se strane ipak složile da je bolje pričekati dok Sabor konačno ne odobri *Dekret o ekumenizmu*. Kad se u studenome 1964. to i zbilo, prešlo se na posao.

a) Bilo je to prvi put nakon četiri stoljeća da je poduzeto nešto takvo i zanimljivo je vidjeti kako je postupljeno. Kao prvi korak, stvorena je u svibnju 1965. Mješovita radna skupina kao neka vrsta izvidnice. Njoj je bilo stavljeno u zadatak da utvrdi o čemu i kako razgovarati, to jest složiti se u pogledu tema i metode razgovora. Ta je skupina ispunila svoj zadatak u manje od dvije godine, tako da su u jesen 1967. mogli početi prvi bogoslovni razgovori.

b) A tema? Moglo se započeti užom temom, na primjer pitanjem o opravdanju, no obje su strane mislile da je pri tom prvom razgovoru nakon stoljeća bolje pregledati čitavo polje vjere. Tako je izabrana tema »Evangelje i Crkva«. Tim je razgovorima svake godne bio posvećen cijeli tjedan, a čitavi je ciklus trajao pet godina. Rezultati su bili sažeti u opširnom izvještaju koji je po mjestu zadnjega sastanka dobio ime »Izvještaj s Malte«.

U ovom kratkom pregledu, naravno, nije moguće upustiti se u kritičko promatranje toga izvještaja. Možemo tek nabaciti koju misao. Što se tiče nauke o opravdanju, izvještaj smatra da je problem uvelike riješen (v. br. 26 i sl.). Što se pak tiče odnosa Svetoga pisma i crkvene predaje, ustanovljeno je znatno približavanje (v. br. 14—23): s jedne strane, zbog ekumenskih razgovora smisao i značenje Predaje bili su bolje upoznati; s druge strane, novija su istraživanja pokazala da su i sami spisi Novoga zavjeta zapravo plod Predaje (v. br. 14 i sl.).

c) Kad je prvi ciklus razgovora završen, odlučile su obje strane nastaviti razgovore u nešto različitijem obliku: osnovale su novu komisiju koja će, uz bogoslovne teme, pažnju posvetiti i pastoralnim problemima. Konkretno je komisija dobila ove zadatke:

— U prvom je redu odlučila ispitati kako s jedne strane Crkve članice SLS, a s druge katoličke biskupske konferencije primaju izvještaj s Malte. To je pitanje vrlo važno. Zato su obje stranke službeno razasdale taj izvještaj na rečene adrese s molbom da se prouči i da se komisiji priopći svoje mišljenje.

— Osim toga komisija je odlučila obraditi dvije temeljne bogoslovne teme za koje je komisija prvoga ciklusa priznala da ih, zbog nedostatka vremena, nije uspjela probuditi: Euharistiju te Duhovno služenje u Crkvi, a napose episkopat.

— Uz to, uzeta je i više pastoralna tema kojoj je privremeno bilo dano ime »Modeli jedinstva«.

d) Evo što se sada može reći o *radu i rezultatima* koje je postigla nova komisija. God. 1973. ona je objavila vrlo opširan dokument o *Presvetoj Euhari-*

stiji («Gospodnjoj večeri»). Taj je u mnogom pogledu vrlo zanimljiv. U prvome dijelu izlaže se ono što luterani i katolici mogu zajednički ispovijedati o Presvetoj Euharistiji (taj dio obuhvaća tri petine dokumenta). Drugi dio ima naslov »zajednički zadaci«: tu se radi o još nepremoštenim razlikama, ali se ujedno daju i napuci kako bi ono što luterani i katolici mogu zajedno ispovijedati moglo i trebalo ući u konkretni život zajednica. U dodatku slijede različiti bogoštovni tekstovi: s katoličke strane četiri euharistijske molitve, a s luteranske šest uzoraka kako se u različitim zemljama slavi »sveta večera«.

God. 1981. Komisija je završila izvještaj o drugoj bogoslovnoj temi, o *duhovnom služenju u Crkvi*. Recimo posve kratko nešto o sadržaju: dio izvještaja koji govori o duhovnom služenju uopće dosta zadovoljava; naprotiv, bilo je mnogo teže odrediti značenje biskupskoga služenja (dokument u upotrebljava novozavjetni izraz »episkopé«).

Usporedo s proučavanjem bogoslovnih tema produbljavana je pastoralna tema »Modeli jedinstva«. Tako je Komisija 1980. objavila prvi dio svojega izvještaja: »Putovi k zajedništvu«. Taj dokument ima dva glavna dijela: »Zajedništvo po milosti« i »Koraci na putu k jedinstvu«. God. 1984. Komisija je odobrila i drugi dio pod naslovom »Modeli sjedinjenja«: tu se govori o biti, o oblicima i stupnjevima ili fazama luteransko-katoličkoga zajedništva u pogledu vjere, sakramenata, crkvenog služenja.

e) Uz te dokumente, Komisija je također objavila dvije važne *zajedničke izjave*: 1980. o jubileju Augsbuške vjeroispovijesti, 1983. o petstotoj godišnjici rođenja Martina Lutera. Usput spominjemo da je predstavnik Sekretarijata za jedinstvo osobno sudjelovao kod svečanosti tih dvaju jubileja: 1980. u Augsburgu i 1983. u Leipzigu.

f) Od posebne je važnosti da je sam *Sveti Otac* smatrao vrijednim da se osobno osvrne na ta dva jubileja. O jubileju Augsbuške vjeroispovijesti on se opširno izjasnio u jednoj općoj audijenciji. Tu sa zahvalnošću ustanovljuje da je višegodišnji »intenzivni dijalog s luteranima pomogao da se nanovo otkrije kako su opsežni i solidni zajednički nam temelji naše kršćanske vjere«; pošto je to ustanovio, Sveti Otac želi »usrdno zamoliti sve vjernike, a napose bogoslovce, da u vjernosti Kristu i Evandelju, u vjernosti staroj Crkvi, u vjernosti zajedničkim crkvenim ocima i ekumenskim koncilima, nastoje tražiti i otkriti svu apostolsku baštinu koja nas još povezuje s tom braćom i sestrama«.

Za spomenuti jubilej rođenja Martina Lutera Sveti je Otac upravio posebno pismo predsjedniku Sekretarijata za jedinstvo. U njemu čitamo da je taj jubilej »za nas dobrodošla prilika da s iskrenošću i s kršćanskom ljubavlju razmišljamo o povijesnim događajima vremena reformacije«. U tome smislu Sveti Otac poziva Sekretarijat da nastavi dijalog »u onom duhu koji odgovara temeljima dijaloga i koji uključuje vjernost daru vjere, duh pokore i spremnost slušati i dati se poučiti.« Taj isti poziv Sveti je Otac upravio i članovima luteransko-katoličke komisije kad ih je u ožujku 1984. primio u audijenciju.

U svjetlu tih Papinih izjava treba vidjeti i njegov *posjet* prigodom 500-te godišnjice rođenja Martina Lutera *rimskoj luteranskoj zajednici*, pri kojemu je zajedno s njima molio i slušao Božju Riječ.

g) Na *sedmoj glavnoj skupštini SLS*, koja je od 22. srpnja do 5. kolovoza 1984. održana u Budimpešti, sudjelovao je, osim dvaju promatrača, i predsjed-

nik Sekretarijata za jedinstvo. Kad je on skupštini prenio pozdrav, dobre želje i obećane molitve Svetog Oca, skupština je to priopćenje primila s oduševljenjem i dugim pljeskom. Luteransko-katolička komisija podastrla je Skupštini opširni i kritički izvještaj o dosadašnjim razgovorima te o perspektivama za budućnost.

2. Dijalog sa »Svjetskim savezom reformiranih crkava« (SSRC) (Kalvinci, prezbiterijanci, kongregacionalisti)

Premda su ti razgovori počeli tek 1970., dakle znatno kasnije negoli dijalog s Anglikanskom zajednicom i Metodistima, prikazat ćemo ih ovdje zbog sličnosti s dijalogom s luteranima.

Razlog zašto su razgovori počeli tako kasno bilo je pitanje, je li dijalog na međunarodnom planu uopće moguć budući da kalvinci nemaju uopće važećih vjeroispovijesti, kao što ih imaju na primjer luterani, nego se u različitim zemljama upotrebljavaju različite vjeroispovijesti. Oni doduše međusobno priznaju te vjeroispovijesti, ali obveznu snagu svaka od njih ima samo u zemlji u kojoj je nastala. No, s druge strane oni su se mnogo prije nego luterani sjedinili u spomenuti SSRC (osnovan 1977.) pa se u tome ipak vidi neki temelj dijaloga na međunarodnom planu.

Kao kod dijaloga s luteranima, bila je izabrana vrlo opsežna tema: »Prisutnost Kristova u Crkvi i u svijetu«. Prvi ciklus razgovora završen je 1977. opširnim izvještajem čija su glavna poglavlja: odnosi između Krista i Crkve; Crkveno Učiteljstvo; Kristova prisutnost u svijetu; Euharistija, Crkveno služenje.

Evo nekoliko pripomena o glavnim točkama toga izvještaja. Prvotna svrha bila je preispitivanje odnosa partnera u pogledu čitavoga područja vjere. Vrijedno je što izvještaj, uz kristologiju, snažno naglašava Presveto Trojstvo i nauku o Duhu Svetom. Ustanovljeno je znatno zблиženje što se tiče nauke o presvetoj Euharistiji. Poglavlje o crkvenom služenju sadrži, naprotiv, više pitanja nego odgovora; slično stoje stvari i u vezi s crkvenim učiteljstvom, a to je, među ostalim posljedica činjenice da je Komisija tu točku proučavala prije negoli je razjasnila pitanje crkvenoga služenja, tako da je Učiteljstvo u neku ruku ostalo »visjeti u zraku«.

Spomenuti izvještaj razaslan je članicama SSRC, a na katoličkoj strani biskupskim konferencijama zemalja u kojima katolici žive s većim reformiranim zajednicama, da se o njemu izjasne. God. 1980. posebna je radna skupina proučila mišljenja primljena s obje strane i na temelju toga obostranom vodstvu preporučila da se dijalog što prije nastavi. Pošto su tu preporuku prihvatile obje strane, nova se radna skupina sastala 1982. da bi pripravila novi dijalog u pogledu teme i organizacije. Kao središnja tema izabrana je: »Jedinstvo Crkve u današnjem svijetu«. Evo najznačajnijih točaka koje bi trebalo da komisija uzme u pretres: Crkva kao djelo Presvetoga Trojstva; Bog se priopćuje Crkvi po svojoj riječi i po sakramentima koji su povjereni nosiocima crkvenoga služenja; Bog se objavljuje svojom Riječju u Svetome pismu i crkvenom Predajom, koju prati pomoć Duha Svetoga; Crkva ostvaruje svoje jedinstvo u različitosti, itd. Prvi sastanak nove komisije održan je u siječnju 1984.

3. Dijalog s Anglikanskom zajednicom

Dijalog je počeo nakon službenoga posjeta u ožujku 1966. Svetom Ocu canterburijskog nadbiskupa dr. Michaela Ramseya u ime Anglikanske zajednice. Slično kao kod razgovora sa SLS, prvi se korak sastojao u stvaranju Mješovite radne skupine sa zadatkom da pripravi razgovore, to jest predloži teme i metodu. Nakon toga obje su si strane postavile konkretno pitanje: Mogu li se sve razlike među anglikancima i katolicima svesti na neke glavne točke? Zatim se predložilo da Komisija obradi ove teme: Euharistija, crkveno služenje i ređenje, autoritet u Crkvi.

a) Uzevši u pretres jednu točku za drugom, Komisija je 1971. odobrila dokument o presvetoj Euharistiji, 1973. o crkvenom služenju i ređenju, 1977. o autoritetu u Crkvi.

Što se tiče *daljnega postupka* s tim dokumentima, Komisija je već 1971. crkvenim vodstvima obiju strana predložila ovo: molimo da se još ne zauzima visoko službeni stav, nego da samo prosudite je li dokument dosta ozbiljan i vrijedan da bude objavljen, pa da tako bogoslovcima obiju strana da mogućnost da se o njemu izjasne, najave svoje kritike, prijedloge itd. Komisija ima, naime, ovaj plan: kad bude obradila i objavila dokumente o svim trima temama, ponovno će sve dokumente razmotriti u svjetlu primljenih mišljenja, kritika i prijedloga. Tek nakon te druge faze svojega rada, ona će podastrijeti dokumente sudu crkvenoga vodstva obiju strana.

b) Taj je prijedlog bio primljen, dokumenti su bili objavljeni pa je Komisija, završivši prvu fazu svojega rada u jesen 1977. *ponovno razmotrila sva tri dokumenta*. Taj je posao trajao iduće četiri godine, do jeseni 1981. Prilikom revizije dokumenata Komisija je postupila različito, već prema sudu što ga je imala o »zrelosti« dokumenta. Za prva dva dokumenta — o Euharistiji i o služenju — ona je bila uvjerena da je tu postigla »supstancijalno suglasje« (»substantial agreement«). Zato ona nije ništa promijenila tekst nego je samo bolje razjasnila dokumente u svjetlu primljenih primjedaba i kritika. Za treći dokument (autoritet u Crkvi) Komisija je smatrala da je tu postigla »dalekosežne konvergencije koje su kadre voditi do važnih konzekvenција«. Prilikom revizije ovoga pitanja pokušala je Komisija poči naprijed; zato je preispitala čitavi kompleks papine univerzalne jurisdikcije i nezabludivosti, a napose biblijske temelje te nauke. Na taj je način nastao *završni dokument*, koji je bio objavljen u ožujku. Sada su obadvije strane pred zadaćom da prouče dokument i odgovore na pitanje da li i koliko on izražava vjeru obiju Crkava.

c) Na katoličkoj strani dokument je bio poslan biskupskim konferencijama da se one izjasne najkasnije do proljeća 1985. Na anglikanskoj strani dokument će biti ispitivan prema sinodalnim strukturama pojedinih Crkava. Predviđeno je da Crkve članice Anglikanske zajednice predaju svoj sud tijekom 1986. tako da Lambetska konferencija (vrhovni autoritet Anglikanske zajednice) može 1988. zauzeti stajalište u ime čitave Zajednice.

d) Ipak je značajno da obje strane ne čekaju skrštenih ruku rezultat toga procesa. Prigodom svojega apostolskoga posjeta Velikoj Britaniji Sveti se Otac u katedrali u Canterburiju sastao s tamošnjim nadbiskupom dr. Robertom Runcieom. Tom su prilikom ti crkveni glavari u zajedničkoj izjavi objavili *opsežni plan* o daljnjem radu. Evo glavnih točaka: dok se obje strane bave proučavanjem i vrednovanjem spomenutog završnog dokumenta, oni uspostavljaju novu

Međunarodnu komisiju i daju joj trostruki zadatak: 1.) u svjetlu odnosnoga suda o završnom dokumentu preispitati preostale razlike u vjeri koje još dijele obje zajednice; 2.) proučiti sve zapreke koje ometaju međusobno priznanje crkvenih služnja; 3.) preporučiti konkretne inicijative koje treba poduzeti, kada, na temelju jedinstva u vjeri, obadvije srtane budu mogle prijeći na uspostavljanje punog crkvenog jedinstva.

Tu smo dakle pred konkretnim planom i odlučnom obostranom voljom, da se malo-pomalo dođe do uspostavljanja punog crkvenog jedinstva. Kako se ozbiljno na to misli, vidi se, među ostalim, i iz ove odluke navedene u Zajedničkoj izjavi: oba potpisnika naglašavaju da se puno crkveno jedinstvo ne može ostvariti s pomoću rada jedne komisije, makar ona radila vrlo revno i uspješno; zato Sveti Otac i canterburijski nadbiskup pozivaju anglikance i katolike čitavoga svijeta da bogoslovni rad Komisije prate vlastitom revnom aktivnošću, tj. mnogostrukom suradnjom, zajedničkim svjedočenjem i žarkom molitvom.

e) Nova je komisija svoj rad počela u jesen 1983. U isto vrijeme u mnogim zemljama, u kojima katolici i anglikanci žive zajedno, nastadoše i još nastaju mješovite radne skupine koje se zajedno mole, proučavaju bogoslovna pitanja i organiziraju mnogostruku suradnju na socijalnom i karitativnom polju.

4. Dijalog sa Svjetskim metodističkim vijećem (SMV)

Taj dijalog, koji je počeo 1967., odvija se u nekoj vrsti petogodišnjih planova, tj. od jedne glavne skupštine SMV do druge. U prvom ciklusu (1967.—1972.) bile su proučavane ove točke: kršćanin u današnjem svijetu, duhovnost, obitelj, Euharistija, crkveno služenje. Komisija je razmotrila tako brojne i različite teme jer je prva svrha razgovora bilo međusobno upoznavanje i razumijevanje. U drugom ciklusu (1972.—1975). nastojale su se više-manje produbiti te iste točke, a dodano je preispitivanje dokumenata anglikansko-katoličke komisije o Euharistiji i crkvenom služenju. Treći ciklus postao je određeniji. Polazeći od zajedničke vjere u osobu Duha Svetoga, Komisija je postigla zamjerno suglasje što se tiče djelovanja Duha Svetoga u pojedincu i u Crkvi kao cjelini. Bio je također ostvaren stanovit napredak u pitanju kršćanskoga braka i nekih etičkih problema.

Počevši od 1981., razgovori su posvećeni produbjenju teme »Bit i tajna Crkve«; o toj temi uspjelo je komisiji pripraviti dokument upravljen bogoslovcima. Na sastanku 1984. imalo je biti proučeno pitanje papina primata. Međutim, najvažniji rezultat sastanka 1983. bio je zaključak komisije o *cilju dijaloga*: ne radi se više samo o međusobnu razumjevanju nego o promicanju punoga crkvenog jedinstva u vjeri, u poslanju i u sakramentalnom životu. Značajno je da je ta odluka bila stvorena tek nakon 17 godina dijaloga. Ona, doduše, još čeka na odobrenje crkvenoga vodstva objiju strana, ali, uza sve to, važan je korak naprijed.

5. Dva dijaloga o temi: »Teologija braka i problemi mješovitih brakova«

Taj je važni predmet bio proučavan, s jedne strane, u dijalogu s anglikancima (1968.—1975.), a, s druge, u zajedničkom dijalogu s luteranima i »reformiranim« kršćanima (1971.—1977). Reći ćemo tek nešto kratko o rezultatima.

Što se tiče *ženidbe kao sakramenta*, slažemo se s anglikancima, dok luterani i reformirani to ne priznaju (među ostalim, i u vezi s pitanjem terminologije, ukoliko su za njih »sakramenti« samo krštenje i Euharistija, a za luterane djelomice i pokora). No i luterani i reformirani uvjereni su pak da Krist supruzima obećava posebnu milost za njihov stalež.

Što se tiče *nerazrješivosti braka*, svi se sudionici ovih dijaloga slažu da se brak načelno sklapa za čitav život suprugâ, no ipak svi naši partneri smatraju da to ne zahtijeva apsolutnu nerazrješivost braka. Prema tome, kad je prvi brak »doživio brodolom«, oni dopuštaju novi brak. Uza sve to, zajedničko uvjerenje svih partnera da se brak načelno sklapa za čitav život daje mogućnost da oni na tom tako važnom polju zajednički svjedoče u prilog stalnosti braka.

6. Dijalog s duhovnjacima

Ovi se razgovori umnogome razlikuju od ostalih. S jedne strane, partneri nisu predstavnici nekih crkava nego prominentni vođe jednoga pokreta; osim toga, oni su odmah od početka otklonili da se razgovara o »Crkvi« i »crkvenim strukturama«. Oni su jednostavno željeli razgovarati o svojem specijalnom iskustvu u vezi s ulogom što je Duh Sveti ima u kršćaninovu životu (1972.—1977.). Unatoč tom ograničenju, dijalog je imao svoju važnost i vrijednost.

Kad je završen prvi ciklus, počela je god. 1977. nova faza razgovora. Govorilo se o ovim temama: vjera i iskustvo; dar jezika i liječenja; inspiracija Svetoga pisma; Marija; crkvena predaja. Zadnji je sastanak bio posvećen pitanju crkvenoga služenja. Nakon što je odobren konačni izvještaj druge faze razgovora (1977.—1982.), obje su strane zažele malo vremena za razmišljanje o deset godina dijaloga. Sada su, međutim, već u toku kontakti za nastavak razgovora.

7. God. 1984. počeo je posve novi dijalog sa *Svjetskim baptističkim savezom*. Prvi je sastanak održan od 19. do 22. srpnja u Berlinu. Neposredna svrha bilo je međusobno upoznavanje: ustanoviti sličnosti i razlike u nauci, te u životu Crkve, pastoralnom radu i poslanju. Prema tome, glavna je tema glasila: »Evangelizacija i poslanje Crkve«. Sljedeći će se sastanak održati u lipnju 1985.

* * *

Na kraju prikaza *bilateralnih dijaloga* moramo se dotaknuti važnoga i ozbiljnog problema »*primanja*«, to jest poznavanja i asimilacije rezultata dijaloga sa strane Crkava i crkvenih zajednica. Mormo priznati da je na tom području do sada jedva što učinjeno. Jasno je da proces takvoga »*primanja*« traži posebnu postoralnu pedagogiju i krajnje brižljivi postupak, da bi se izbjegle konfuzija i lakomislenost, jer one bi naškodile i samome ekumenizmu. Zbog toga i zbog drugih razloga jasno je da taj proces ne može napredovati istom brzinom kao i dijalozi. Trebat će tu mnogo strpljivosti, samo ona ne smije postati isprikom da se na tom području — koje se tiče bogoslovaca, formacije svećenika i pastoralnoga rada — ništa ne poduzima.

III. Dijalog s Ekumenskim vijećem Crkava (EVC)

God. 1965., vrlo brzo nakon proglašenja Dekreta o ekumenizmu, ponudio je EVC Katoličkoj crkvi dijalog, konkretno, uspostavljanje mješovite radne skupine (MRS) koja bi pripremila dijalog, predloživši program i metodu. Prijedlog je u ime Katoličke crkve prihvatio kardinal Bea prigodom svojega službenoga posjeta EVC u Ženevi (u veljači 1965.). Ta je skupina relativno brzo završila svoj zadatak, pa je potom bila preuređena tako da od tada ona vodi, potiče i koordinira čitavu suradnju između EVC i Katoličke crkve.

a) Da bismo dali neku konkretnu ideju o toj suradnji, spomenut ćemo najprije sudjelovanje Katoličke crkve na šestoj glavnoj skupštini EVC održanoj 1983. u Vancouveru (Kanada). U tom je pogledu Sekretarijat za jedinstvo u prvom redu upravio svim biskupskim konferencijama okružnicu u kojoj je protumačio značenje i važnost te skupštine i zamolio da se ova preporuči katolicima u molitve. Osim toga, organizirana su dva sastanka katoličkih bogoslovaca na kojima su proučavane dvije vrlo važne točke skupštine: s jedne strane, glavna misao skupštine: »Isus Krist život svijeta«, a, s druge, dokument »Poslanje i evangelizacija«, što ga je pripremila i skupštini predložila Komisija EVC za »poslanje i evangelizaciju na svjetskom planu«. Rezultati obaju sastanaka predani su preko ženevskoga ureda Vijeća na proučavanje svim delegatima skupštine. Dodajemo da je na skupštini sudjelovalo 20 katoličkih promatrača biskupa, svećenika, redovnika i laika podrijetlom iz 14 različitih zemalja.

b) Treba, dalje, spomenuti da već oko 15 godina suraduje 12 katoličkih bogoslovaca — doduše samo u vlastito ime, ali vrlo aktivno — u komisiji EVC za »vjeru i crkveni ustav«. Ta je komisija skupštini u Vancouveru podastrla tzv. dokument iz Lime pod naslovom »Krštenje, Euharistija, crkveno služenje«. Skupština je na njega pozitivno reagirala i naglasila da sada treba što hitnije tražiti konkretne putove prema vidljivom jedinstvu Crkve, jer da se u tom dokumentu pitanje jedinstva postavlja na novi način: tu se, naime, naglašava da treba prije svega tražiti jedinstvo u vjeri i da je ispovijedanje jedne, svete, katoličke i apostolske Crkve sastavni dio vjere primljene od Apostola.

Naravno je da je vrlo važno da se taj dokument i proučava i da bude »primljen«. Zato je on bio razaslan na Crkve članice EVC, a, s katoličke strane, Sekretarijat ga je za jedinstvo poslao biskupskim konferencijama — među ostalim, i zato da ga one predadu na proučavanje bogoslovnim fakultetima — s molbom da se i one same o njemu izjasne. Sekretarijat će se potom pobrinuti da sinteza primljenih mišljenja bude predana na daljnji studij spomenutoj Komisiji.

c) Treba također spomenuti suradnju na socijalnom polju koja se oko 13 godina (1967.—1980.) odvijala u sklopu takozvane komisije SODEPAX. Kako kaže sama kratica, radi se o izvanredno važnim i aktualnim područjima društvenih pitanja, pitanja razvoja i mira. Ta je komisija bila veza između papinske komisije »Iustitia et Pax« i odnosnoga odsjeka EVC. Suradnja je imala i svoje teškoće, koje su uglavnom dolazile od razlike struktura dvaju partnera. Sa strane Katoličke crkve radi se o »Crkvi« koja ima vlastitu odgovornost na području vjere i pastorala; naprotiv EVC nije Crkva, nego vijeće Crkava,

kojemu, osim toga, njegovi članovi ostavljaju priličnu slobodu u pogledu izjava i eksperimenata i na političkom polju. Katolička crkva naprotiv nastoji djelovati s pomoću načelne etičke analize. Tako je došlo do toga da su se 1980. obje strane složile da mjesto te komisije stvore savjetodavno tijelo za suradnju na području »socijalne misli i akcije«. U tom novom obliku suradnje sudjelovanje je Katoličke crkve prošireno, tako da su u to tijelo bili uključeni, osim spomenute Papinske Komisije i Sekretarijata, također Papinski savjet »Cor Unum« i Savjet za laike.

d) Dodajem da, osim dosad spomenute suradnje, postoje i kontakti i suradnja na području karitativnoga rada, odgoja, laičkog apostolata, dijaloga s nekršćanima i s onima koji ne vjeruju. Tako s punim pravom možemo zaključiti: premda katolička Crkva nije član EVC, ipak ona uvelike surađuje s njim. Već više puta odgovorni su krugovi u Vijeću izjavili da od Katoličke crkve očekuju više suradnje nego od bilo koje od Crkava članica.

e) Vratimo se još jednom već spomenutoj *Mješovitoj radnoj skupini* koja ima voditi i stimulirati čitavu suradnju Vijeća i Katoličke crkve. O svojem radu ona povremeno vodstvu obiju strana podastire službeni izvještaj polažući račun o bivšem radu i izlažući program za budućnost. Na spomenutoj skupštini u Vancouveru MRS je tako objavila svoj *peti* izvještaj.

No Skupina poduzima i *vlastite inicijative*. Tako se prvih godina pod njezinom zaštitom začeo razgovor o važnoj temi: »Crkva kao katolička i apostolska«. Nadalje, Skupina se intenzivno bavila pitanjem zajedničkoga svjedočenja pa je 1981. o tome u drugom izdanju objavila važan zajednički dokument. God. 1980. objavljen je studijski dokument pod naslovom »Na putu prema ispovijedanju zajedničke vjere«. Za bližu budućnost spomenuti *peti* izvještaj predviđa ove tri točke: daljnje produbljenje pitanja zajedničkog svjedočenja, pitanje jedinstva, pitanje ekumenske formacije.

f) Važno je istaknuti da *Sveti Otac* osobno pozitivno sudi i podupire dijalog koji smo prikazali. U poruci što ju je prilikom spomenute skupštine u Vancouveru upravio generalnom sekretaru EVC dr. Philippu Potteru, *Sveti Otac* uvjerava da Skupštinu prati svojim pastoralnim zanimanjem i molitvom; on, dalje, izražava svoju čvrstu nadu i živu želju da Skupština postigne nove uspjehe na putu prema onome punom jedinstvu za kojim čeznu svi kršćani. U tom je smislu *Sveti Otac* u sklopu nedjeljnoga Anđeoskog pozdravljenja upravio svijetu ovaj poziv: »Pozivam vás ovdje prisutne i sve katolike po čitavu svijetu da se molite za tu Skupštinu. Neka Gospodin Bog blagoslovi njezin rad i učini da po Njegovoj volji ona mnogo pridonese velikoj stvari jedinstva i mira među kršćanima i u čitavoj ljudskoj obitelji.«

U tom istom svjetlu treba vidjeti i *posjet*, Svetog Oca u lipnju 1984. EVC-u u *Ženevi*. Kako je poznato, takav je posjet poduzeo već papa Pavao VI. god. 1969. Značajka posjeta Ivana Pavla II. bila je, s jedne strane, njegov veliki programski govor, a, s druge, opširna zajednička izjava obiju strana koju su potpisali generalni sekretar EVC i predsjednik Sekretarijata za jedinstvo. Oba dokumenta vrlo pozitivno i konstruktivno ilustriraju dijalog i suradnju između EVC i Katoličke crkve.

IV. Nastojanje Sekretarijata oko ekumenskoga rada na različitim nivoima Katoličke crkve

Poslije II. vatikanskog sabora Katolička je crkva službeno ušla u svjetsko ekumensko gibanje. No nije se tu radilo samo o nekoj odluci na vrhu. Sabor je svečano izjavio: »Briga za obnovu jedinstva tiče se cjelokupne Crkve, i vjernika i pastira, te svakoga od njih obvezuje prema njegovim mogućnostima, bilo to u svagdašnjem kršćanskom životu ili u teološkim i povijesnim istraživanjima« (*Decret o ekumenizmu*, br. 5). Time je Koncil izvršio neku vrstu »opće mobilizacije« Crkve, u službi ekumenizma, kako je u svoje vrijeme rekao kardinal Bea. Ovdje ćemo nešto reći o radu Sekretarijata da bi se ta »mobilizacija« pomalo sve bolje ostvarila.

1. Sekretarijat je u prvom redu objavio direktive koje potanje tumače različite točke ekumenskoga zauzimanja. Prvi dio tog takozvanoga *Ekumenskoga direktorija* objavljen je 1967. i govori, među ostalim, o ekumenskim komisijama, o zajedničkoj molitvi s drugom braćom kršćanima, o međusobnu priznanju valjanosti krštenja, o pripuštanju drugih kršćana svetoj pričesti u Katoličkoj crkvi itd. Drugi dio *Direktorija*, objavljen 1970., govori o jednom jedinom predmetu: o ekumenskom radu i zauzimanju na planu akademskih institucija.

Na području teškoga pitanja *communicatio in sacris* bila je 1972. objavljena opširna »Instrukcija o pripuštanju drugih kršćana k svetoj pričesti u Katoličkoj crkvi«. Kako pokazuje već sam naslov, Katolička crkva prakticira *communicatio in sacris* samo u vrlo uskom smislu riječi, to jest ne radi se o zajedničkom slavljenju Euharistije nego o tome da se pod stalnim uvjetima drugi kršćani pripuste svetoj pričesti.

Treba spomenuti još dva dokumenta u kojima se više radi o orijentaciji i informaciji: 1970. objavljen je *dokument o dijalogu*, a 1975. dokument pod naslovom »*Ekumenska suradnja na regionalnom, nacionalnom i lokalnom planu*«. Ovaj drugi prikazuje brojne mogućnosti suradnje i zajedničke molitve koje postoje na različitim razinama. Među ostalim, on govori i o sudjelovanju biskupskih konferencija u takozvanim kršćanskim vijećima odnosno nacionalnim vijećima Crkava. Danas već ima više od 25 biskupskih konferencija koje su članovi takvih ekumenskih tijela. Premda je situacija u različitim zemljama različita, ipak se može općenito reći da ni u jednom narodu nisu bile iskorištene sve mogućnosti što ih pruža ovaj dokument.

2. Sekretarijat nastoji promicati ekumenizam također unutar *Rimske Kurije*, to jest unutar centralne uprave Svete Crkve. U tu je svrhu već prije dosta godina bila uspostavljena posebna struktura, takozvana Koordinacijska komisija za ekumensku djelatnost. Saziva je i predsjedava joj Sekretarijat za jedinstvo, a u njoj sudjeluju tajnici rimskih kongregacija i drugih organa centralne uprave radi izmjene informacija i misli o novijim ekumenskim događajima i problemima.

3. Sekretarijat za jedinstvo također vrlo ozbiljno nastoji promicati ekumenska djelovanje na raznim planovima Katoličke Crkve. Jedno su od sredstava u tom smislu i *međunarodni sastanci delegata ekumenskih komisija* čitavoga svijeta. Do sada su održana tri takva sastanka (1967., 1972. i 1979.). Oni delegatima pružaju priliku za plodnu izmjenu iskustva na svjetskome planu. Sekretarijatu pak daju priliku da bolje upozna ekumensko stanje u pojedinim

zemljama: sekretarijat delegate informira o stanju ekumenskoga rada na međunarodnom planu, a to pomaže širenju lokalnoga horizonta. Sljedeći takav sastanak bit će održan potkraj travnja 1985.

Sekretarijat, međutim, nastoji *neprestano* pratiti ekumensko zbivanje u čitavoj Katoličkoj crkvi. Radi toga čitavo je područje bilo razdijeljeno — ponajviše prema jezičnom kriteriju — među redovite suradnike našega rimskog ureda, tako da svaki od njih prati stalan broj zemalja i sektora.

U tu istu svrhu Sekretarijat izdaje svoj *Bilten*, koji izlazi četiri puta godišnje na francuskom i engleskom jeziku i stalno objavljuje ili izvještaje o ekumenskim događajima ili pak dokumente u vezi s tim.

4. Molitveni tjedan za jedinstvo

Već od 1967. postoji ekumenska suradnja Sekretarijata s odsjekom »Vjera i crkveni ustav« EVC-a za pripremu teme i čitanja toga tjedna. Sekretarijat pak šalje taj materijal biskupskim konferencijama i ekumenskim komisijama čitave Katoličke crkve i prima od njih izvještaje o održavanju tjedna.

God. 1972. Sekretarijat je zajedno s EVC na tom istom području proveo anketu o održavanju tjedna po čitavu svijetu. Rezultat doista ohrabruje: izuzevši zapadne zemlje, održavanje tjedna *neprestano* napreduje i sve se više širi. Sada je u toku nova anketa.

* * *

Počeli smo s primjedbom da je svrha ekumenske informacije da prikaže što Gospodin Bog čini po ekumenskom gibanju, da bi svoj narod priveo bliže punom jedinstvu jedne Crkve. Mislim da na kraju smijemo ustvrditi, služeći se poznatom riječi proroka Izaije, da u razdoblju o kojem smo govorili Gospodinova ruka »nije bila prekratka da nas oslobodi« (Iz 50, 2) od posljedica grijeha diobe, te u Kristu i po Kristu povede naprijed na putu prema punom jedinstvu.

To Božje djelovanje traži, kao i uvijek, sudjelovanje ljudi. Kako? II. vaticanski sabor naglasio je u *Dekretu o ekumenizmu*: »Neka svi vjernici imaju na umu da to bolje promiču, dapače pomažu jedinstvo kršćana što se trude provoditi čistiji život prema Evandelju. Jer što se čvršćim zajedništvom sjedine s Ocem, Riječju i Duhom, to će prisnije i lakše moći uvećati uzajamno bratstvo« (br. 7). U tom istom smislu rekao je nedavno Ivan Pavao II. u sklopu svojega apostolskoga posjeta Kanadi: »Nema i ne može biti među nama napretka na putu jedinstva, ako nema produbljenja svetosti života.«